

Yapay Zekâ ve Dinde Dijitalleşme Tartışmaları Çerçevesinde “Hz. Muhammed’in Mucizevi Hayatı | İlk İslami Yapay Zeka Belgeseli 4 K” Videosunun Analizi

Analysis of the Video “The Miraculous Life of the Prophet Muhammad | The First Islamic Artificial Intelligence Documentary 4 K” in the Context of Debates on Artificial Intelligence and Digitalisation in Religion

Alptekin Keskin*

Öz

Bu çalışma, YouTube’da yayınlanan TrueWahrheit isimli kanalda yer alan “Hz. Muhammed’in Mucizevi Hayatı | İlk İslami Yapay Zeka Belgeseli 4K” başlıklı videoyu, yapay zeka, dinde dijitalleşme ve din sosyolojisi çerçevesinden inceleyerek izleyiciler üzerindeki etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Videoya bırakılan 5788 yorum, MAXQDA Analytics Pro 2024 yazılımına aktarılmış ve nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi ile yapılan analiz sonucunda dört ana tema belirlenmiştir: (1) Videoyu izleyerek “gerçek” ya da “doğru” İslam’ı daha iyi öğrendiğini ifade edenler, (2) Animasyon ve görsellerle videoyu muhteşem, etkileyici ve başarılı bulanlar, (3) Yapay zekanın kullanımını takdir edenler ve (4) Videoda eksiklikler veya hatalar olduğunu dile getirenler. Bulgular, dinde dijitalleşme sürecinde yapay zeka teknolojileriyle üretilen dinî içeriklerin, dinî anlatıları daha geniş kitlelere ulaştırmada etkili bir araç haline geldiğini göstermektedir. Ayrıca, bu tür içeriklerin bireylerin din, dinî figür ve dinî otorite algılarını yeniden şekillendirdiği gözlemlenmiştir. Din sosyolojisi açısından bakıldığında, dijital platformların dinî kimliklerin ifade edilmesinde ve toplumsal değişimlere uyum sağlamada önemli bir rol üstlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma, dijitalleşmenin din üzerindeki etkilerini ortaya koyarak, teknolojinin dinî algı ve pratikleri nasıl dönüştürdüğünü kapsamlı bir şekilde değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay zeka, dinde dijitalleşme, din sosyolojisi, sosyal medya, Hz. Muhammed

Abstract

This study analyzes the video titled “The Miraculous Life of Prophet Muhammad | The First Islamic Artificial Intelligence Documentary in 4K” on the YouTube channel TrueWahrheit, focusing on its impact through the lenses of artificial intelligence, digitalisation in religion, and the sociology of religion. The 5,788 comments left on the video were imported into MAXQDA Analytics Pro 2024, and an analysis using the qualitative research method of content analysis identified four main themes: (1) Viewers who felt they gained a better understanding of the “true” Islam, (2) Those impressed by the video’s animations and visuals, (3) Viewers who appreciated the use of artificial intelligence, and (4) Those who criticised the video for errors or inaccuracies. The findings indicate that AI-generated religious content has become a powerful tool for spreading religious narratives to broader audiences in the context of digitalisation in religion. Additionally, this content influences how individuals perceive religion, religious figures, and religious authority. From the sociology of religion perspective, digital platforms significantly contribute to the expression of religious identities and adaptation to societal changes. This study underscores the transformative role of technology in shaping religious beliefs and practices, offering insights into how digitalisation is redefining religious experiences and engagement.

Keywords: Artificial intelligence, digitalisation in religion, sociology of religion, social media, Prophet Muhammad

* **Sorumlu Yazar:** Alptekin Keskin (Dr.), Tekirdağ, Türkiye. E-posta: keskinalptekin22@gmail.com ORCID:0000-0001-9955-1803

Atrf: Keskin, Alptekin. “Yapay Zekâ ve Dinde Dijitalleşme Tartışmaları Çerçevesinde “Hz. Muhammed’in Mucizevi Hayatı | İlk İslami Yapay Zeka Belgeseli 4 K” Videosunun Analizi.” *darulfunun ilahiyat* 36, 1 (2025):143–168. <https://doi.org/10.26650/di.2025.36.1.1631563>

Extended Summary

Digitalisation profoundly influences numerous aspects of contemporary life, including religion. Digital platforms like YouTube play a pivotal role in reshaping religious practices, experiences, and expressions by introducing mediatised narratives. This study analyzes the video “The Miraculous Life of Prophet Muhammad | The First Islamic Artificial Intelligence Documentary in 4K,” produced by the YouTube channel TrueWahrheit. By applying qualitative content analysis, this research explores how artificial intelligence (AI) reshapes religious content creation, dissemination, and engagement. The investigation positions itself within the wider discourse of AI’s impact on digital religion and its implications for spiritual experiences in modern society.

Religion’s mediatisation concept underscores the role of the media as a transformative force in sacred narratives. Hjarvard’s framework highlights how digital technologies facilitate visual and aesthetic renditions of the sacred, reshaping audience interactions with religious narratives. Similarly, Campbell and Garner’s “networked theology” discusses the role of online platforms as community-building and experiential tools in the religious realm. These theoretical constructs emphasise the transformative potential of AI-integrated religious content, which allows for unprecedented visual storytelling, interactive engagement, and tailored dissemination.

The intersection of AI and religion introduces a novel dimension of mediatised theology. Echchaibi and Hoover point to how digital transformations enable religious representations in “third spaces”—mediating on sacred and cultural domains. Campbell elaborates on this by arguing that digital religion goes beyond merely transmitting faith-based messages; it reconstructs religious engagement to include dynamic participation and relational experiences fostered by advanced technologies like AI. AI technology’s capability to enhance visual appeal, integrate multilingual narratives, and personalise experiences is critical in driving the increasing acceptance of digital religious content. The present study situates these evolving dynamics within the scope of Islam’s global dissemination and digital representation, providing insights into how AI shapes perceptions of sacred narratives on platforms like YouTube.

This study employs content analysis, a qualitative research method, to analyse the aforementioned video and its 5,788 YouTube comments. Using the MAXQDA Analytics Pro 2024 software, the comments were examined for thematic patterns reflecting audience perceptions and responses. This mixed approach integrates the quantifiable aspects of thematic occurrences with the nuanced insights into audience engagement, exploring the intersections of AI technologies with religion’s evolving digital landscape.

The video chosen for this research holds cultural and technological significance, presenting sacred narratives through groundbreaking AI-driven animations. The analysis

focuses on how the video’s unique feature influence audience comprehension, affect religious sentiments, and challenge or conform to traditional religious teachings.

The analysis revealed four primary themes:

1. Viewers Who Believed They Learned the “True” or “Correct” Islam: A significant number of comments highlighted the video’s role in enhancing viewers’ understanding of Islamic teachings. The audience appreciated the clarity with which theological concepts were depicted and commended the video for presenting nuanced interpretations that bridged gaps in their prior knowledge. This theme strongly resonates with studies on how digital platforms democratise access to religious information.

2. Praise for Animation and Visual Elements: High-quality graphics and visually engaging narratives captured the audience’s attention, with many acknowledging the video as a benchmark for digital religious content. The inclusion of lifelike representations, immersive environments, and creative storytelling not only captivated viewers but also fostered a deeper emotional connection to the material.

3. Recognition of AI Utilisation: Many viewers expressed admiration for the innovative use of AI in presenting complex religious narratives. Beyond its technical brilliance, AI was acknowledged as a means of making religious education more accessible, especially for younger audiences who favour digital engagement.

4. Criticism Highlighting Perceived Errors or Omissions: Despite the overall positivity, some comments critiqued aspects such as the accuracy of information and the appropriateness of visual representations. The portrayal of sacred figures, perceived deviations from doctrinal precision, and the absence of key cultural symbols raised concerns about potential misinterpretations or oversights.

Digital platforms provide unique opportunities for the dissemination and reinterpretation of religious identities. This study finds AI to be a significant tool for enhancing accessibility and engagement but also underscores challenges in ensuring content accuracy and respecting cultural sensitivities. Hjarvard’s mediatization concept aligns closely with these findings, illustrating how AI reshapes sacred narratives to be both more relatable and subject to critique in modern contexts. Furthermore, Campbell and Garner’s discussion on networked theology resonates with the video’s ability to merge community-building with personalised learning. By providing interactive experiences, AI enhances audience involvement, but the risks of theological oversimplification and cultural disconnect must be mitigated through interdisciplinary collaboration between technologists and theologians.

The findings illustrate the dual capacity of AI to enrich religious storytelling while potentially simplifying complex theological ideas for broader audience appeal. Campbell

and Garner's concept of "networked theology" is applicable here, as the video exemplifies how AI-driven digital media facilitates communal and personal spiritual engagements. However, the findings underscore that technological mediation in religion must balance creativity with doctrinal adherence and cultural respect.

This study highlights AI's transformative role in religion's digital mediatization. Platforms like YouTube enable the global dissemination of interactive and visually compelling religious content, potentially shaping modern spiritual practices and beliefs. However, the findings also stress the importance of ethical AI application, accurate information, and respect for religious traditions to foster meaningful and inclusive engagement.

Examining the "Miraculous Life of the Prophet Muhammad," this research contributes to the perspective on the role of AI in digital religion, warning against its misuse of sacred narratives. Future studies could examine cross-cultural and cross-religious responses to AI-generated religious content, providing a deeper understanding of this evolving phenomenon. This research underscores AI's transformative potential in the mediatization of religion. By enabling the global dissemination of innovative, visually compelling religious narratives, platforms like YouTube significantly influence spiritual engagement in diverse contexts. However, such advancements necessitate ethical considerations to prevent distortion and to honour religious integrity.

The analysis of "The Miraculous Life of Prophet Muhammad" demonstrates how AI-powered media enriches religious storytelling. It also highlights the importance of sustained academic focus on the intersection of technology and spirituality. The findings support ongoing dialogue to balance technological advancements with reverence for faith traditions, envisioning AI as a means to unite tradition with modernity rather than as a divisive force.

Giriş

Dijitalleşme, günümüzde hayatımızın hemen her alanını etkilediği gibi din alanında da köklü değişimlere yol açmaktadır. Geleneksel dinî pratiklerin yanı sıra, bireylerin kutsal ile olan ilişkisini yeniden biçimlendiren dijital teknolojiler, yeni çevrim içi dinî alanlar sunmaktadır. Özellikle YouTube, Instagram, Facebook gibi dijital platformlar, dinî içeriklerin üretilmesi ve paylaşılması noktasında yeni imkânlar sağlarken, dinî anlatıların medyatik bir biçimde yeniden kurgulanmasına olanak tanımaktadır. Dijitalleşme, sadece dinî içeriklerin üretiminde değil, aynı zamanda bireylerin dinî deneyimlerini de yeniden yapılandırmaktadır. Bu bağlamda, Hjarvard’ın¹ dinin medyatikleşmesi ile ilgili çalışmaları, bu dönüşümü daha geniş bir perspektifte anlamamıza yardımcı olmaktadır. Hjarvard’a² göre, medyanın dinî içerik üzerindeki etkisi sadece bir iletim aracı olmakla sınırlı kalmayıp, kutsalın sunum biçimini ve bireylerin dinle olan etkileşim tarzlarını de dönüştürmektedir. Bu açıdan bakıldığında, YouTube’da, Kur’an tilavetlerinden hadis derslerine, sanal hac turlarından teolojik tartışmalara ve İslam tarihi belgesellerine kadar yayınlanmış olan geniş bir içerik yelpazesi bulunduğu görülmektedir.

Medyanın dinî içerikler üzerindeki etkisi, dijital teknolojilerin hayatımıza girişiyle birlikte daha karmaşık bir hâl almıştır. Geleneksel dinî anlatılar, tarih boyunca sözel ve yazılı kaynaklar aracılığıyla aktarılmış olmakla birlikte dijital teknolojiler bu aktarım yöntemlerini yeniden tanımlayarak kutsalı görselleştirme ve estetik bir çerçevede sunma imkânı sağlamıştır. Dijital medyanın, kutsalın popülerleşmesi ve bireylerin dinî yaşama biçimlerinin çeşitlenmesi üzerinde önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Özellikle dijital platformlarda kutsalın animasyon ve yapay zekâ (YZ) teknolojileriyle üçüncü bir yerde temsil edilmesi,³ izleyicilerin dinî içeriklere olan ilgisini artırmakta ve dinî mesajları daha erişilebilir hale getirmektedir. Ancak bu temsiller, bazen kutsalın doğasının sorgulanmasına ve dinî bilginin platformlar aracılığı ile yorumlanmasında yüzeyselleşme sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Dijital teknolojiler sayesinde gelişen bu yeni sunum biçimi, hem dinî bilginin erişim alanını genişletmekte hem de kutsal olanın bireysel ve toplumsal algılanışında yeni dinamikler yaratmaktadır. Popülerleşme ve estetikleştirme süreci, kutsalın görsel-işitsel bir anlatıya dönüşmesiyle birlikte bireylerin dinin yorumlanmasına olan bakış açısını etkilemeye devam etmektedir.

- 1 Stig Hjarvard, “The mediatization of religion: A theory of the media as agents of religious change,” *Northern Lights: Film and Media Studies Yearbook* 6, no. 1 (2008): 9-26; Stig Hjarvard, “The mediatization of religion: Theorising religion, media and social change,” *Culture and Religion* 12, no. 2 (2011): 119–135
- 2 Hjarvard, “The mediatization,” 119-135.
- 3 Nabil Echchaibi, Stewart. M Hoover, *The Third Spaces of Digital Religion*, (London: Routledge, 2023), 1-36.

Hjarvard’ın⁴ dinin medyatikleşmesi kavramı, yukarıda da belirtildiği gibi, dinin medya aracılığıyla nasıl şekillendiğini açıklayan önemli perspektiflerden birisidir. Hjarvard’ın, medyanın dini hem içerik üreticisi hem dağıtıcısı hem de en temel referans kaynağı olarak ele alması dikkat çekicidir. Bu bakış açısıyla, dijital platformların dinî anlatıları nasıl yeniden kurguladığı ve bireylerin dinî yaşamlarını nasıl etkilediği önemli bir araştırma alanıdır. Dinin medyatikleşmesi, dinî olguların medya aracılığıyla modellendiğini ortaya koymaktadır. Dijital platformlarda üretilen dinî içerikler, kutsal olanı hem daha erişilebilir hem de estetik bir çerçevede sunmaktadır. Ancak bu süreç, kutsalın doğasının sorgulanmasını da beraberinde getirmektedir. Özellikle YZ kullanılarak üretilen dinî videolar, dinî otorite, bilgi ve pratiğe dair algıyı yeniden tanımlama ihtimali barındırmaktadır. Dijital platformlar, dinî anlatıların daha estetik bir biçimde sunulmasını sağlarken, aynı zamanda topluluk oluşturma ve dinî etkileşim pratiklerini de yeniden belirlemektedir. Bu bağlamda Campbell ve Garner’in⁵ “networked theology” (ağa bağlı teoloji) yaklaşımı, bu sürecin nasıl işlediğini anlamamız açısından önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır.

Campbell ve Garner,⁶ “networked theology” (ağa bağlı teoloji) kavramı ile dijital ortamların, dinî inançları sadece bir bilgi aktarımı olarak değil, aynı zamanda bir topluluk oluşturma ve deneyim paylaşım alanı olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Campbell ve Garner, dijital platformların, dinî inanç ve pratiklerin sosyal ağlar aracılığıyla daha dinamik ve katılımcı bir hâl almasına olanak tanıdığını savunmaktadır. Bu bağlamda, YZ ve dijital teknolojilerin kullanımı, dinî öğretilerin dijital medya aracılığıyla nasıl dönüştüğünü ve bireylerin inançlarıyla etkileşim kurmalarını nasıl kolaylaştırdığını anlamada önemli bir araç sunmaktadır. Bu dönüşüm, dijital platformlarda dinî içeriklerin hem bireysel anlam arayışlarına hitap etmesini hem de kolektif bir aidiyet duygusu yaratmasını sağlamaktadır. Böylece, dijital teknolojiler, dinî toplulukların fiziksel sınırlarını aşarak küresel bir bağ kurmalarına imkân tanımaktadır.

Dijital platformların dinî pratik ve öğretileri dönüştürme potansiyeli, dinin bir tüketim objesi olarak ele alınması sorununu da gündeme getirmektedir. Stark ve Finke,⁷ “dinî piyasalar yaklaşımı”nda, dinin bir tüketim objesi olarak nasıl belirlendiğini incelemektedir. Dijital platformlarda dinî içerikler, özellikle

4 Hjarvard, “The mediatization”, 9-26.

5 Heidi A. Campbell, Stephan Garner. *Networked theology Negotiating Faith in Digital Culture (Engaging Culture)*, (Michigan: Baker Academic, 2016), 15.

6 Campbell ve Garner, “Networked theology”, 15.

7 Rodney Stark, Roger Finke. *Acts of faith: Explaining the human side of religion*, (Berkeley-Los Angeles London: University of California Press, 2000), 36-37, 242-243.

animasyonlar ve görseller aracılığıyla bireylerin dikkatini çekmektedir. Bu içerikler, dinin popüler kültürle harmanlanarak yeniden belirlendiği bir süreç başlatmakta ve dinin tecimselleşmesi sorununu gündeme getirmektedir. Grieve,⁸ dijital ortamlardaki sanal Budist pratiklerin, siberetik çağın etkisiyle biçimlendiğini ve bu yöndeki manevi yönelimlerinin tüketim toplumunun acılarına bir yanıt olarak geliştiğini belirtmektedir. Dijital platformlarda dinî içerikler, izleyicilere hem eğlenceli hem de öğretici unsurlar sunarak, dinî pratikleri popüler kültürle harmanlamaktadır. YouTube gibi platformlarda dinî içerikler, geniş izleyici kitlesine ulaşarak dinî öğretileri erişilebilir kılmaktadır. Örneğin, animasyonlu dinî belgeseller ve çevrim içi dua seansları, izleyicilerin dinî anlayışlarını etkilemekte ve dinin dijital dünyadaki yerini güçlendirmektedir.

Son dönem din sosyolojisi çalışmalarında dinde dijitalleşme konularına yönelik araştırmalar ön plana çıkmaktadır. Sosyal medya ve dijital platformların günümüzde bireylerin gündelik hayatlarına etkisi ve dinle ilgili etkileşimin çevrim içinden çevrim dışına uzanan çok boyutlu etkileşimsel süreci, araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Bu bağlamda araştırmacılar tarafından dinî kimlik, sosyal medya, akışkanlaşma ve din ilişkisi gibi konular dijital din sosyolojisi araştırmalarında öne çıkarılmaktadır.⁹ Bu yönüyle din sosyolojisi perspektifinden bakıldığında teknolojik yenilikler ve küreselleşmenin, toplumların din anlayışını ve algısını dönüştürdüğü ve bu dönüşümde sosyal medyanın önemli bir araç olarak öne çıktığı görülmekte, bireylerin, sosyal medya üzerinden dinî kimliklerini daha kolay ifade edebildiği ve toplumsal değişimlere daha hızlı adapte olduğu ortaya konmaktadır.¹⁰ Bu doğrultuda, YZ teknolojilerinin dinî içerik üretimi, yorumlanması ve yaygınlaştırılmasındaki rolü, dinin dijitalleşme sürecine yeni bir boyut kazandırmakta ve bireylerin dinî pratiklerini dönüştürme potansiyeli sunmaktadır.

YZ'nin dijital platformlardaki kullanımı, yalnızca içerik üretiminde değil, aynı zamanda dinî deneyimlerin izleyiciye nasıl sunulacağına dair yeni perspektifler ortaya koymaktadır. YZ teknolojilerinin dinî içerik üretiminde kullanımı, dinî anlatıların sunuluş biçimini ve izleyiciler tarafından nasıl algılandığını önemli ölçüde dönüştürmektedir. YZ, video görselleri, metinler ve interaktif içerikler aracılığıyla dinî hikâyelerin anlatılmasında kullanıldığında, dinî otoritenin geleneksel/klasik temsilcilerine alternatif olma ihtimallerini bünyesinde barındırmaktadır. Dijital

8 Gregory P. Grieve, *Cyber Zen: Imagining Authentic Buddhist Identity, Community, and Practices in the Virtual World of Second Life*, (London & New York: Routledge, 2017), 1-30.

9 Mustafa Derviş Dereli. “Dini Kimliklerin Sosyal Medyada Akışkanlaşması: Siber-Etnografik Bir Araştırma.”, (Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, 2018), 5-7.

10 Lokman Cerrah. “Sosyal Medyada Din Algısı (Twitter Örneği)”, (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2015),4.

ortamlar, dinî bilgiyi yeniden tasarlarlarken, bireylerin bu bilgiyi algılayışlarını ve onlara yükledikleri anlamları da dönüştürmektedir. YZ'nin bu alandaki etkileri, dinî bilginin sunum biçimlerini ve izleyiciler tarafından doğruluğunun kabul edilmek yollarını değiştirirken, aynı zamanda dinî anlatıların doğruluğu, otoritesi ve anlamı üzerindeki etkileşimi de yeniden şekillendirmektedir.

Yukarıdaki sözü edilen görüşler doğrultusunda bir sonraki bölümde, dijitalleşme ve YZ teknolojilerinin din üzerindeki etkisini daha geniş bir perspektiften incelemek amacıyla medya, din ve dijitalleşme arasındaki etkileşimler daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacak ve bu sürecin toplumsal, kültürel ve bireysel düzeyde nasıl bir dönüşüm yarattığı ortaya konacaktır.

Medya ve Dijitalleşmenin Dine Etkileri ve Dinde Dijitalleşme

Medyanın din üzerindeki etkisi, hem dinî tartışmaları etkilemekte hem de toplumların kültürel, sosyal ve dinî yapılarındaki dönüşümlere yol açma noktasında önemli bir rol oynamaktadır. Medya, din ile ilgili tartışmaları hem çerçeveleyip yayımlamakta, hem de bu tartışmalara yön vermekte önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda dinî temaların medyada olumsuz bir şekilde işlenmesiyle bu süreçte dinin kültürel çatışmalara nasıl dönüştüğü Lundby'nin *Contesting Religion*¹¹ adlı çalışmasında açıkça vurgulanmaktadır. Kitapta İskandinav ülkelerindeki homojen yapıyı zorlayan ve kültürel, dinî ve sosyal dönüşümlere yol açan sosyal kültürel çatışmaların, özellikle medyanın rolüyle nasıl daha görünür hale geldiği vurgulanmaktadır. Buna göre medya, dinle ilgili çatışmaları tasarlayan bir araç olmanın ötesinde, toplumsal algıları ve değerleri yeniden inşa eden bir araç olarak öne çıkmaktadır.¹² Hindistan örneğinde yapılan farklı bir çalışmada ise dinin medyayla nasıl etkileşime girdiği ve toplumsal yapılar üzerindeki etkileri incelenmiştir. Buna göre kutsal semboller, inançlar ve uygulamalar zamanla geleneksel bağlamlarından ve biçimlerinden sıyrılarak medya imgelerine evrilmesiyle dinî semboller artık tanrı afişleri, çizgi romanlar, sesli kayıtlar ve video programlar gibi yeni formlara dönüşmekte ve farklı bir toplumsal bağlama oturmaktadır.¹³

Dijitalleşme ve internetin hızla gelişmesiyle birlikte, dinî pratiklerin ve inançların dijital ortamda dönüşümü, günümüzde toplumsal, politik ve dinî açılardan yansımalarıyla önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir. Bu bağlamda dijital

11 Knut Lundby. *Contesting Religion: The Media Dynamics of Cultural Conflicts in Scandinavia*, (Berlin, Boston: De Gruyter 2018).

12 Lundby, "Contesting Religion", 1-8.

13 Lawrence A. Babb ve Susan S. Wadley. *Media and the Transformation of Religion in South Asia*, (University of Pennsylvania Press, 1995), 92, 273.

din çalışmaları 1990’ların ortalarından itibaren başlayan ve “siber din”, “sanal din”, “çevrim içi alanda din”, “çevrim içi din” gibi çeşitli kavram ve adlarla ilişkiler kurulan bir alanda değerlendirilmektedir. 2010’lu yıllar itibari ile, diğer dijital kavramsallaştırmalarla birlikte din ve internet araştırmaları “dijital din” olarak anılmaya başlanmıştır.¹⁴ 1990’lı yıllardan günümüze kadar dijital din çalışmalarında, çeşitli kavramlar ve terimlerle dinî pratiklerin ve içeriklerin çevrim içi platformlarda nasıl paylaşıldığı ve yayıldığı, ayrıca dinî toplulukların dijital ortamlarda nasıl ve hangi bağlamlarda bir araya geldiği üzerine çalışılmaktadır. Bu yönüyle geniş bir perspektiften dijital din, çevrim içi ve çevrim dışı dinî alanların birlikte harmanlandığı geniş bir teknolojik ve kültürel alan olarak ele alınmaktadır.¹⁵ Dijital ortamlar olan sosyal medya platformları üzerinden paylaşılan dinî içerikler, sanal hac ve ibadetler, video konferansla yapılan dinî sohbetler ve çevrim içi dua platformları, dijital dinin pratik örneklerindendir. Bu dönüşüm, dinî inanç ve ibadetlerin sanal dünyada daha erişilebilir hale gelmesini sağlamakta ve bireylerin dinî topluluklarla etkileşime geçmelerine olanak tanımaktadır. Dijital dinin bir diğer yönü ise, çevrim içi platformların insanların dinî inançlarını yeniden şekillendirmelerine yardımcı olmasıdır. Özellikle YouTube gibi video paylaşım platformları, bireylerin dinî içeriklere kolay erişimini sağlayarak, dinî inançların daha kişisel ve interaktif bir biçimde deneyimlenmesine imkân sağlamaktadır.¹⁶

Dijital din olgusunun giderek daha karmaşık bir yapıya bürünmesini anlamak için, iletişim ve din sosyolojisi alanlarında kullanılan bakış açılarının dijital din araştırmalarına nasıl entegre edilebileceği veya uyarlanabileceğine dair disiplinlerarası çalışmalar büyük önem taşımaktadır.¹⁷ Bu bağlamda din sosyolojisi açısından bakıldığında sosyal medya platformlarında özellikle dinî kimliklerin sabit ve durağan olmaktan çıkıp akışkan bir hale geldiği ve bireylerin çevrim içi kimlikleri ile çevrim dışı kimlikleri arasında çeşitli geçişkenlikler bulunduğu ortaya konmaktadır.¹⁸ Din ve dinî pratikler, sosyal medya platformlarında farklı şekillerde temsil edilmekte, dinî içeriklerin paylaşılması, sanal ritüellerin gerçekleştirilmesi

14 Heidi A. Campbell, Ruth Tsuria, ed., *Dijital Din: Dijital Medyada Dinî Pratikleri Anlamak* için Çeviri Editörünün Önsözü, Çev. Kemal Ataman, Derya Eren Cengiz, Ömer Faruk Cengiz, Muhammet Numan Sağırlı. ed. Heidi A. Campbell ve Ruth Tsaria, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2023), 16-17.

15 Heidi A. Campbell, ed., *Digital Religion: Understanding religious practice in New Media Worlds*, (London: Routledge, 2012): 1-11; Heidi A. Campbell ve Ruth Tsuria, ed., *Digital Religion: Understanding Religious Practice in Digital Media*, (London: Routledge, 2021), 4-46.

16 Campbell ve Tsuria, “Digital Religion”, 61.

17 Mehmet Haberli. “Dijital Din Araştırmalarında Konu ve Yaklaşımlar,” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 9 no. 2 (2020): 879-902.

18 Dereli, “Dini Kimliklerin”, 7.

ve dinî bilgilerle ilgili etkileşimler, günümüzde dinin adeta dijital platformlarda yaşandığına işaret etmektedir. Bu durum, dinin postmodern kalıplar içinde yeniden anlam ve içerik kazanmasına neden olmaktadır.¹⁹ Geleneksel dinî pratikler, dijital ortamlarla birleşerek yeni ifade biçimleri kazanmaktadır. Çevrim içi platformlarda dinî içeriklerin paylaşımı, çevrim içi dinî toplulukların oluşumu ve sanal ritüeller gibi pratikler, dinin dijitalleşmesini hızlandırmaktadır. Bu bağlamda bireylerin ve toplulukların dinî bilgi ve pratiklerinde dijital platformların kullanımının artmasıyla din sosyolojisi araştırmalarında çevrim içi anketler, çevrim içi içerik analizi, siber etnografi gibi yeni araştırma tekniklerinin kullanıldığı görülmektedir.²⁰ Bu yöntemler sayesinde, çevrim içi dinî pratikler ve dijital din toplulukları daha kapsamlı bir şekilde analiz edilebilmektedir

Dinde dijitalleşme ve dijital din olgusu, inanç pratiklerinden dinî otoriteye, bilgi yayılımından cemaat oluşumuna kadar dinî pratiklerin birçok boyutunu yeniden belirlemektedir. Web siteleri, sosyal medya platformları, forumlar ve mobil uygulamalar gibi dijital platformlar, bireylerin dinî bilgilere erişimini kolaylaştırmış ve dinî pratiklerin dijital ortama taşınmasına olanak sağlamıştır. Ezan uygulamaları, Kur'an-ı Kerim ve tecvit öğrenme uygulamaları, hac rehberi gibi uygulamalar bu dönüşümün örneklerindendir.²¹ Dijitalleşme, bireylerin dinî pratiklerini dönüştürerek sanal cemaatlerin oluşmasını sağlamıştır. Bu bağlamda kullanıcılar, zaman ve mekân sınırlarını aşarak sosyal medya ve internet aracılığıyla dinî bilgi ve deneyimlerini paylaşmaktadır.²² Bu dönüşüm, bireylerin geleneksel ibadet alışkanlıklarını çeşitlendirirken, dinî ritüellerin daha kişisel ve özelleştirilebilir bir hale gelmesine de imkân tanımıştır. Ayrıca, dijital platformlar aracılığıyla bireyler, dinî bilgileri daha farklı kaynaklardan daha hızlı öğrenme ve ibadetlerini günlük yaşamlarına daha kolay entegre etme fırsatı bulmuştur.

Dijitalleşmenin din üzerindeki etkileri sadece içeriklerin sunuluş biçimiyle sınırlı değildir. Campbell ve Garner'ın²³ “networked theology” (ağa bağlı teoloji) kavramı, dijital platformların dinî inançları nasıl dinamik ve katılımcı bir hale getirdiğini

19 Cerrah, “Sosyal Medyada”, 7.

20 Mustafa Derviş Dereli. “Din Sosyolojisi Araştırmalarında Dijital Yöntem ve Teknikler: Bir Çerçeve Denemesi”, *Gıfad: Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 no. 22 (2022): 461.

21 Mehmet Haberli. “Dijital Çağda Din ve Dindarlığın Dönüşümü,” *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi* 2 no.2 (2019): 307-315.

22 Hilal Gökbayrak, Şevki Işıklı. “Dijital Din Teorisi: Dijital Din, Geleneksel Dine Karşı”. Yapay Zeka, Transhümanizm ve Din içinde, ed. Muhammed Özdemir (Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı, 2021), 105-145.

23 Campbell ve Garner, “Networked theology”, 15.

ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, dinî toplulukların ibadet ve ritüel gibi topluluk pratiklerini çevrim içi ortama uyarlamalarını ve grupların dinî otorite ile kimlik konusundaki süregelen mücadelesini anlamlandırmayı amaçlamaktadır.²⁴

Yukarıda sözü edilen gelişmelerle birlikte düşünüldüğünde dijitalleşmenin dinin bir “tüketim objesi” olarak ele alınmasına yol açan bazı sonuçları bulunmaktadır. Dijital platformlarda üretilen içerikler, estetik ve görsel öğelerle dinî öğretileri daha cazip hale getirirken, dinin popüler kültürle birleşmesiyle birlikte kutsalın anlamının yüzeyselleşme ihtimali bulunmaktadır. Grieve,²⁵ dijital ortamda uygulanan dinî pratiklerin, tüketim toplumunun etkisiyle belirlendiğini vurgulamaktadır. Bu süreç, dinî öğretilerin görselleştirilmiş ve eğlenceli bir şekilde sunulmasını sağlarken, aynı zamanda dinin estetikleşmesi ve popülerleşmesi ile birlikte kutsalın anlamını dönüştürmektedir. Dijitalleşme, dinî içeriklerin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlarken, aynı zamanda dinî bilgiyi merkezi otoritelerden bağımsız olarak üretmeye ve paylaşmaya imkân tanımaktadır.²⁶ Bu durum dinin, hem daha geniş bir erişim alanı bulmasına hem de geleneksel dinî yapıların yeniden şekillendirilmesine yol açmaktadır.

Dijitalleşmenin din üzerinde yarattığı etkiler, toplumların kültürel ve sosyolojik yapılarında belirgin etki ve değişimlere yol açmaktadır. Özellikle YZ ve algoritmalar aracılığıyla sunulan dinî içerikler, bireylerin dinî sorularına anlık ve kişiselleştirilmiş yanıtlar sunarak dinî bilginin demokratikleşmesini sağlamaktadır. Bu durum, dinî bilginin merkezi otoritelerden bağımsız bir şekilde yayılmasına ve bireylerin kendi dinî anlayışlarını daha özgür bir şekilde geliştirmelerine olanak tanımaktadır.²⁷ Ayrıca, çevrim içi platformlarda farklı dinî görüşlerin ve inançların bir arada bulunması, bireylerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelerine katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte, YZ tabanlı dinî içeriklerin yaygınlaşması, dinî otoritenin ve geleneksel dinî liderliğin sorgulanmasına neden olmaktadır. Geleneksel dinî kurumlar, dijital platformlarda yayılan dinî bilgilerin doğruluğunu denetlemekte zorlanmakta ve bu durum, bilgi kirliliğine yol açabilmektedir. Bu süreç, dinî bilginin doğruluğu ve güvenilirliği konusunda yeni tartışmaları beraberinde getirmekte ve bireyleri daha eleştirel düşünmeye sevk etmektedir.²⁸

24 Fatma Çiçek. “Din sosyolojisinde dijitalleşme teorileri ve yaklaşımlar”, *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)* 5 no.2 (2022): 455-480.

25 Grieve, “Cyber Zen”, 1-36.

26 Stark ve Finke, “Acts of”, 108-113.

27 Pippa Norris, Ronald Inglehart. *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide*. (New York: Cambridge University Press, 2011), 161-178.

28 Hasan Kafalı. “Yapay Zekâ, Toplum ve Dinin Geleceği,” *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 46, (2019): 145-172.

Dijitalleşme ve YZ teknolojileri ile ilgili genel olarak, dinin bireysel ve toplumsal alanlarda dönüşümünü önemli ölçüde etkilediğini söylemek mümkündür. Dijital medya, dinî bilgilerin ve dinle ilişkili algıların yayılmasını hızlandırırken, YZ destekli içerikler bireylerin dinî inançlarını yeniden biçimlenmesine ve inşa etmesine olanak tanımaktadır. Ancak bu süreç, dinî bilginin doğruluğu, otoritesi ve manevi derinliği açısından yeni etik ve sosyolojik tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Bu durum, dinin gelecekte nasıl şekilleneceği konusunda disiplinlerarası çalışmaların önemini artırmaktadır.²⁹ Dijitalleşme ve YZ, dinin daha erişilebilir hale gelmesine olanak tanırken, bireylerin dinî kimliklerini dijital ortamda daha esnek ve kişisel bir biçimde oluşturabilmelerine olanak sağlamaktadır. Bununla birlikte, teknolojinin sunduğu fırsatlar, dinî bilgilerin ve öğretilerin manipülasyonu ve yanlış yönlendirilmesi riskiyle de karşı karşıyadır. Bu nedenle, dinin dijitalleşmesi ve YZ'nin dine etkisi, hem etik soruları hem de toplumsal yapıları derinlemesine sorgulamayı gerektiren bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dijital Platformlar ve Dinde Dijitalleşme Açısından “YouTube”

Dijital platformlar, dinî inançların yayılmasında ve bireylerin dinî içeriklere erişiminde büyük bir rol oynamaktadır. Diğer taraftan günümüzde önemli platformlardan biri olan dijital sinemalarda dinî inançların temsilinde çeşitli manipülasyon ve yönlendirmelerle olumsuz içeriklerin olumlu, olumlu içeriklerin ise izleyicilere olumsuz yansıtılması söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda örnek verilecek olursa Netflix'deki dizilerde Hristiyan dünyasına ait olumsuz cadılık figürünün sinemanın izleyiciler üzerindeki etkisiyle masum kişiliklere dönüştürüldüğü³⁰ belirtilmiştir. Netflix dizilerinde Hristiyanlığa ait unsurların sıklıkla izleyici karşısına çıkarıldığı ve bu yapımlarda yer alan Hristiyan imajının her zaman olumlu bir karaktere sahip olmadığı da³¹ ifade edilmektedir. Bu bağlamda başka bir örnek ise Metaverse'tür. Suudi Arabistan Metaverse'te, Kâbe ve Hac mekânlarının simülasyonunu ziyaret etmelerini sağlayan bir girişim başlatmıştır. Sözü edilen simülasyonun sadece görme ve işitme duyusuna hitap etmediği, aynı zamanda kullanıcıların dokunma ve koku deneyimlerini de yaşayacağı ifade edilmiştir.³²

29 Muhammed Yamaç, Nihal İşbilen. “Religion Paradigm of Artificial Intelligence,” *İlahiyat Studies* 15 no.2, (2024):233-253.

30 Yasin Öner, Canan Seyfeli. “Hristiyan Avrupa'nın Cadılarında Sinemanın Masumlarına Dönüşüm (Netflix Filmleri Örneği),” *Şarkiyat* 14 no.2 (2022): 477-497.

31 Yasin Öner. “Sinemada Dini Sembolizm: Netflix Filmlerine Hristiyanlık”, (Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi, 2023), IV.

32 Gazeteduvar, “Suudi Arabistan Kabe'yi Metaverse evrenine açtı,” *Gazete Duvar*, 27 Ocak, 2022.

Dijital teknolojiler, geleneksel dinî anlatıların görselleştirilmesi ve estetik bir biçimde sunulması noktasında büyük bir rol oynamaktadır. Bu süreç, dinî içerikleri daha erişilebilir kılarken, aynı zamanda izleyicilerin bu içeriklerle daha etkileşimli ve kişisel bir deneyim yaşamasına olanak tanımaktadır. Görselleştirme, dinî öğretilerin daha cazip ve etkili bir şekilde sunulmasına olanak tanırken, aynı zamanda kutsalın otantik yapısının sorgulanmasına ve dinî bilgilerin daha yüzeysel bir şekilde uygulanma olasılığını artırmaktadır. Dijital platformların sunduğu bu görsel ve estetik deneyimler, dinin popülerleşmesini teşvik ederken, aynı zamanda kutsalın anlamının değişmesi ihtimalini barındırmaktadır. Diğer taraftan dijital platformların dinî içerikleri sadece bilgi sunumu olarak değil, aynı zamanda eğlenceli, estetik ve toplumsal bir deneyim alanı olarak sunduğu araştırmacılar tarafından vurgulanmaktadır.³³ Bu estetikleşme süreci, dinî içeriklerin izleyiciler tarafından daha çekici bulunmasını, kolayca benimsenmesini ve daha geniş kitlelere ulaşmasını hızlandırmaktadır.

Sosyal medya platformları aracılığıyla platformda bulunan diğer kullanıcılara dinî propagandalar yapmak, dinî eğitim sağlamak, bilgilendirme yapmak ve çeşitli dinî etkinlikler için platformlar oluşturmak artık mümkün olmaktadır.³⁴ Bu açıdan YouTube, dinî içeriklere erişim konusunda önemli bir platform olarak öne çıkmaktadır. İlahiler, dinî sohbetler, vaazlar ve dua videoları gibi içerikler, animasyon ve çeşitli görselleştirme teknikleri kullanılarak geniş kitlelere ulaştırılmaktadır. Aynı zamanda YouTube, kullanıcıların dinî bilgilere erişimini kolaylaştırarak hem bilgi edinme hem de dinî deneyim yaşama açısından etkili bir araç görevi görmektedir. Yapılan bir çalışmada katılımcıların dinî bir sorunun cevabını bulmak için Google ve Facebook’tan sonra üçüncü olarak en çok YouTube platformunu kullandığı belirtilmektedir.³⁵ Kuzey Makedonya’da yapılan bir çalışmada ise katılımcılar, dinî içeriklere ulaşmak için en çok Instagram ve YouTube gibi sosyal medya platformlarını tercih etmişlerdir. Çalışmaya göre özellikle video ağırlıklı içerik sunan bu platformların, dinî bilgiler edinme konusunda daha fazla kullanıldığını anlaşılmakta, ayrıca görüşülen kişiler, YouTube’u çoğunlukla Kur’an-ı Kerim dinlemek amacıyla kullandıklarını, bu platformda belirli din adamlarının dinî konularla ilgili sohbetlerini de takip ettiklerini dile getirmişlerdir.³⁶ Sosyal medyanın gençlerin din algısına etkisini araştıran ve 15-21 yaş aralığındaki lise ve üniversite

33 Campbell ve Tsuria, “Digital Religion”, 239; Grieve, “Cyber Zen”, 45-70.

34 Orhan Ayaz, “Sosyal Medyanın Ergenlerin Dinî Sosyalleşmesine Etkileri: Sakarya / Akyazı Örneği,” (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2015), 34.

35 İsmail Demir, “Dini Bilgi Edinme Kaynağı Olarak Sosyal Medya (İlahiyat Fakültesi Öğrencileri Örneği),” (Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2019), 69.

36 Kjibra Sejdini, “Liseli Gençlerde Sosyal Medya ve Din İlişkisi Üzerine Nitel Bir Araştırma: Kuzey Makedonya Örneği,” (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2023), 75.

öğrencileriyle gerçekleştirilen farklı bir çalışmada da katılımcıların en çok YouTube ve Instagram platformlarını kullandıkları ancak gençlerin sosyal medyada sunulan dinî bilgilere ve diğer bilgilere güven duymadıkları ortaya konmuştur.³⁷ YouTube platformunda yukarıda belirtilen dinî içerik ve pratiklerle ilgili bilgilere izleyiciler tarafından daha kolay ulaşılmasının yanı sıra din ve ateizm arasındaki tartışmalar ile ilgili de oldukça fazla içeriğin olduğu görülmektedir.³⁸ Dijital platformlar, dinî içerikleri görsel ve estetik bir biçimde sunarak inanç ve ibadet deneyimlerini daha kişisel ve etkileşimli hale getirirken, kutsalın anlamını dönüştürme potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. Bu sürecin, dinî bilgilerin popülerleşmesine katkı sağladığı gözlenirse de, geleneksel dinî öğretilerin derinliğine ve otantikliğine zarar verme riski taşıdığı anlaşılmaktadır.

YouTube’da özellikle çocuklara yönelik *Diyanet Çocuk*, *TRT Diyanet Çocuk*, *Diyanet TV*, *Kanal 7 Çocuk*, *Bibercik TV*, *Feyyaz Çocuk* gibi kanallarda dinî içerikli yayınların dinî içerikli bilgileri animasyonlarla görselleştirerek sunduğu görülmektedir. Sözü edilen ve benzeri birçok kanal aracılığı ile dinî bilgiler dijital platformlarda yayılmakta ve geniş bir izleyici kitlesine ulaşmaktadır. Bahse konu video içeriklerin hızlı bir şekilde yayılması, geleneksel dinî bilgi ve ibadet biçimlerini etkileme ve yeniden şekillendirmenin yanı sıra, kullanıcıların çevrim içi öğrenme süreçlerini de kolaylaştırmaktadır. Bu da, bireylerin dinî deneyimlerini dijital ortama taşıyarak, geleneksel inanç pratiklerinden farklı bir etkileşim biçimi sunmaktadır.³⁹ Bu dijital içerikler, özellikle çocuklar arasında dinî bilgilerin daha eğlenceli ve öğretici bir şekilde öğrenilmesini teşvik etmektedir. Ancak, bu içeriklerin çocuklar üzerinde yaratacağı etkiler, dinî algıyı ve pratikleri belirleme noktasında daha dikkatli bir değerlendirme gerektirmektedir.

YZ, YouTube gibi dijital platformlarda dinî içeriklerin üretim ve paylaşım süreçlerini etkilemektedir. YZ teknolojileri aracılığıyla, özellikle içerik üreticilerinin dinî metinleri daha erişilebilir ve kişisel bir şekilde sundukları gözlenmektedir. YouTube’da YZ tarafından yönetilen algoritmalar, kullanıcıların izleme geçmişlerine dayanarak dinî içerikleri önermekte ve bu da izleyicilerin dinî pratikleri ve bilgileri daha etkileşimli bir şekilde izlemelerini sağlamaktadır. Son dönemde YouTube’da

37 Sümeyra Arıcan, Handan Yalvaç Arıcı. “Sosyal Medyanın Gençlerin Din Algısına Etkileri”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 no.2, (2021): 1062-1106

38 Ayşe Baykaldı, “İnternet ve Ateizm: YouTube Örneği,” (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2023), 31.

39 Campbell, “Digital Religion”, 29-30; Campbell ve Tsuria, “Digital Religion”, 49-50; Saniye Vatandaş. “Sosyalleşme ve Sosyalleşmenin Sosyal Medya Mecralarındaki Anlamsal ve İşlevsel Dönüşümü”, *Erciyes İletişim Dergisi*, 7 no.2 (2020): 813-832.

kadın müslüman YouTuber’lar gibi⁴⁰ özellikle İslâm dinini tanıtmaya içerikli kanalların sayısında artış olduğu, bu videolarda animasyon ve görselleştirme tekniklerinin kullanıldığı, dinî hikâyelerin ve kavramların daha etkileyici ve çekici bir biçimde sunulduğu görülmektedir. Özellikle dinî içeriklerde YZ, karakter tasarımları, canlandırma efektleri ve interaktif unsurlarla dinî mesajları daha akılda kalıcı hale getirmektedir. Bu durum, izleyici kitlesinin dinî içeriklerle kurduğu bağı güçlendirirken, aynı zamanda dinî bilgilerin algılanma ve deneyimlenme biçimini de dönüştürmektedir. YZ’nin dinî içeriklerin üretimi üzerindeki etkisi, dinin dijitalleşmesi sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu süreç, dinî içeriklerin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlarken, aynı zamanda dinî mesajların sunulma şekli ve içeriğin izleyiciye sunulma biçimini de değiştirmektedir. YZ destekli araçlar, dinî öğretilerin farklı yaş gruplarına ve kültürel bağlamlara uygun hale getirilmesini sağlayarak, dinî içeriklerin küresel ölçekte daha çeşitli bir izleyici kitlesine hitap etmesine olanak tanımaktadır.

Bu çalışmanın bir sonraki bölümünde, YouTube’da TrueWahrheit isimli kanalda 10 Mart 2024 tarihinde yayınlanan “Hz. Muhammed’in Mucizevi Hayatı | İlk İslami Yapay Zeka Belgeseli 4K” başlıklı video ile ilgili genel bilgilere yer verilecektir. Bir sonraki bölümde, videonun analizinde kullanılan içerik analizi yöntemi detaylı şekilde açıklanacak ve bu yöntem doğrultusunda, izleyicilerin videoyu izledikten sonraki tepkilerinin hangi temalar etrafında toplandığı incelenecektir.

Yöntem

Nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi, medya ve iletişim çalışmalarında, metinlerin, görsellerin veya videoların sistematik bir şekilde incelenmesi için kullanılan bir araştırma yöntemidir. Bu yöntem, belirli bir konu, tema, kavram ya da kategorilerin ne kadar yaygın olduğunu, nasıl sunulduğunu ve izleyiciler üzerindeki etkilerini anlamak amacıyla medya içeriklerinin kategorilere ayrılarak analiz edilmesini sağlar. Krippendorff,⁴¹ içerik analizinin, araştırmacıların medyanın içeriklerini nesnel bir biçimde incelemelerine imkân tanıyan bir yöntem olduğunu belirtmiştir. Bu sayede araştırmacılar, medya içeriklerinin toplumsal ve kültürel boyutlarını çözümüleme şansı elde etmektedirler. İçerik analizi, sadece içeriklerin niceliksel verilerini incelemekle kalmaz, aynı zamanda içeriklerin anlamını, mesajını ve izleyici üzerindeki potansiyel etkilerini de değerlendirmeye olanak sağlar.

Son yıllarda, içerik analizi dijital platformlarda daha da yaygınlaşmıştır. Özellikle

40 Campbell ve Tsuria, “Digital Religion”, 168-169.

41 Klaus Krippendorff. *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*, (London: SAGE Publications, 2013), 19.

YouTube, Instagram gibi sosyal medya platformlarındaki içeriklerin analizi, geleneksel medya anlayışlarını aşarak, izleyicilerin etkileşimli bir şekilde medya içerikleriyle bağlantı kurmasını ve bu içeriklerin toplumsal algılar üzerindeki etkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Neuendorf,⁴² dijital medya içeriklerinin analizinin, izleyici kitlesinin davranışlarını, inançlarını ve değerlerini daha iyi anlamak için önemli bir araç olduğunu vurgulamaktadır. İçerik analizi, dijital içeriklerin hızla yayıldığı günümüzde, medyanın bireyler ve toplumlar üzerindeki etkisini anlamak için etkili bir yöntem olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, dijital platformlarda dinî içeriklerin analizi de giderek artan bir önem taşımaktadır.

Bu çalışmada YouTube’da TrueWahrheit isimli kanalda 10 Mart 2024 tarihinde yayınlanan “Hz. Muhammed’in Mucizevi Hayatı | İlk İslami Yapay Zeka Belgeseli 4K” başlıklı video içerik analizi ile incelenmiştir. Söz konusu video, Hz. Muhammed’in hayatını YZ aracılığıyla belgesel formatında sunan YouTube’daki ilk video olması ile öne çıkmakta ve izleyicilere yenilikçi bir dinî görsel içerik sunmaktadır. Videoda Hz. Muhammed’in hayatı ve özellikle mucizelerle ilgili çeşitli yorumlar ve dinî tanımlar, dinî hikâye anlatıcılığı ile birlikte sunulmaktadır. Dijitalleşme ve YZ açısından, bu video, hem dinî bilgilerin hem de tarihi şahsiyetlerin dijital platformlarda, görselleştirilmiş ve animasyonel bir biçimde sunulmasının örneğini teşkil etmektedir. YouTube gibi dijital platformlar, Hz. Muhammed’in hayatı gibi önemli dinî ve tarihi konuları görsel medyayla harmanlayarak daha geniş bir kitleye ulaşmayı mümkün kılmaktadır. Videoda Hz. Adem’den başlayarak Hz. İsa, Hz. Musa, Hz. Muhammed, Hac, Kabe, Mekke’nin Fethi, Allah ve kutsal kitaplar ile ilgili bilgiler İngilizce olarak anlatılmaktadır. Video YouTube’da 2.67 milyon görüntülenmiş ve 5788 yorum almıştır (13.01.2025 tarihi itibarıyla). Videoda YZ ve animasyon teknikleri kullanılarak, dinî olaylar ve kişiler ile ilgili hikâyelerin etkileşimli bir şekilde izleyiciye sunulduğu ve böylelikle izleyiciler nezdinde dinin dijital ortamda deneyimlenme biçiminin etkilendiği gözlenmektedir. Diğer taraftan, videoda dinî figürlerin yüzlerinin gösterilmemesi ve meleklerin sembolik temsili gibi öğeler, İslam’ın temel öğretilerine duyulan saygıyı açıkça ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada aşağıda belirtilen araştırma sorularına yanıt aranmaya çalışılmıştır:

1) Dinî öğretilerin dijital platformlarda animasyon olarak görselleştirilmesi ve sunulması, izleyicilerde dinin anlamı ve deneyimi ile ilgili hangi karşılıklara denk gelmektedir?

2) YZ destekli dijital platformlarda dinî içeriklerin sunumu, izleyicilerin dinî inançlarını ve pratiklerini nasıl etkilemektedir?

42 Kimberly A. Neuendorf. *The Content Analysis Guidebook*, (London: SAGE Publications, 2017), 136-137.

3) Dijital platformlarda sunulan dinî içeriklerin etkileşimli formatları, geleneksel dinî öğrenme ve deneyimleme biçimlerini nasıl dönüştürmektedir?

4) YZ destekli animasyon ve görselleştirme tekniklerinin, din sosyolojisi ve dinde dijitalleşme bağlamında yeni bir etkileşim biçimi oluşturma potansiyeli bulunmakta mıdır?

5) İzleyiciler YZ destekli animasyon ve görselleştirmelere hangi açılardan olumsuz değerlendirme yapmaktadırlar?

Araştırmanın örneklemini, YouTube’da benzer içerikte örneklerinden izlenme ve içerik açısından öne çıkan TrueWahrheit isimli kanalda 10 Mart 2024 tarihinde yayınlanan “Hz. Muhammed’in Mucizevi Hayatı | İlk İslami Yapay Zeka Belgeseli 4K” başlıklı video ve videoya bırakılan izleyici yorumlarıdır. Videoya bırakılan 5788 yorum MAXQDA Analytics Pro 2024 yazılımına aktarılmış ve analiz sonucunda dört ana tema belirlenmiştir: (1) Videoyu izleyerek “gerçek” ya da “doğru” İslam’ı öğrendiğini ifade edenler, (2) Animasyon ve görsellerle videoyu muhteşem, etkileyici ve başarılı bulanlar, (3) Yapay zekanın kullanımını takdir edenler ve (4) Videoda eksiklikler veya hatalar olduğunu dile getirenler.

Bir sonraki bölümde yukarıda sözü edilen bulgular detaylı olarak gösterilerek analiz edilmiştir. Video 1 saat sürmekte ve İngilizce olarak anlatılmaktadır. Videoya yukarıda sözü edilen temalar doğrultusunda bırakılan İngilizce yorumlar Türkçe’ye çevrilerek gösterilmiştir. Anonim kalması gereğince yorum bırakan izleyicinin yalnızca isminin ilk harfine yer verilmiştir.

Bulgular

Videoyu izleyerek “gerçek” ya da “doğru” İslam’ı daha iyi öğrendiğini ifade edenler

Bu tema, videonun izleyicilerin İslam dini hakkında daha doğru ve kapsamlı bilgiler edinmesine katkı sağladığını göstermektedir. Dijital platformların, dinî bilgilerin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlayarak bireylerin dinî algılarını derinlemesine etkilediğini göstermektedir. Bu kategorideki yorumlardan bazıları aşağıda gösterilmiştir:

n.: “O yüzde 100 doğruyu söylüyor. İslam’a gelmeden önce neredeyse tüm dinleri inceledim. Bir aşramdaydım ve tüm bu soruları bir pandite sordum, ancak onların bu konuda hiçbir fikri yoktu. Cevapları havada arıyorlardı. Ama elhamdülillah karanlıkta ışığı buldum. Allahu ekber.”

Yukarıdaki yorum, videonun İslam'ı kabul etme sürecinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde aşağıda gösterilen yorum ile birlikte değerlendirildiğinde incelenen videonun öğretici niteliğinin izleyicilerin dinî bilgisini artırdığını göstermektedir. Bu tür yorumlar, dijital içeriklerin bireylerin dinî anlayışlarını olumlu yönde etkilediğini desteklemektedir.

p.: Müslümanlığı kabul eden biri olarak, bu çalışmadan gerçekten çok etkilendim. Bu bana çok şey öğretti ve anlamamı sağladı. Teşekkür ederim.

Yukarıdaki yorum, dijital platformların kutsalı yeniden biçimlendirme gücünü desteklemektedir. Dijital platformlar, dinî bilgilerin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlayarak bireylerin dinî algılarını dönüştürmektedir.⁴³

P.: Hindistan, Andhra Pradesh'ten bir Müslümanım. Diğer dinlerin tarihini İslam tarihinden daha çok biliyorum, çünkü okullarımızda bize bu hikayeler öğretildi. Kendi tarihimizi ve Kur'an'ı bilmediğim ve okumadığım için her zaman üzüntü duyardım, ama videonuzu izledikten sonra çok şey öğrendim. Bu video beni gözyaşlarına boğdu; aşırı bir mutluluk içindeyim. Allah hepimizi doğru yola iletсин ve ahirete inanalım. Sizden çok daha fazla video gelmesini diliyorum ve inşallah bunun için ödüllendirileceksiniz ve destekleneceksiniz. Çok teşekkür ederim.

Z.: Bu video içimde yeni bir kişiyi ortaya çıkardı. Bilgilerin netliği ve animasyon beni gerçekten büyüledi. Müslüman olduğum için gerçekten çok şanslı ve minnettar hissediyorum; her geçen gün Allah'a daha da yakın hissediyorum. Bu video, yolunu kaybedenlere ışık getirsin. Bu video, gerçek yolun kesinlikle İslam olduğuna inanmanızı sağlıyor. İslam ve Allah'tan daha gerçek ve doğru bir şey yok.

Yukarıdaki izleyici yorumları, dijital dinin çevrim içi platformlarda dinî kimliklerde yeniden anlam bulma ve kazanma sürecini⁴⁴ hatırlatmaktadır. Dijital içerikler, dinî anlayışları derinleştirirken, bireylerin dinî kimliklerini ve inançlarını yeniden inşa etmelerine katkı sağlamaktadır. Dijital platformların dinî pratikleri yeni ifade biçimlerine dönüştürme potansiyeli, din sosyolojisi araştırmalarındaki önemli temalardan birini oluşturmaktadır.

w.: Ben 33 yaşındayım ve her şeyi ancak şimdi daha iyi – ya da aslında tamamen – anlamaya başladım! Özellikle Elohim (Elohim) ve Allah meselesini. Ayrıca Hristiyanlık da benim için her zaman bir gizem olmuştur! Yüce Allah sizi mükafatlandırınsın! Bu yorumu Almanca videonun altına da yazdım! Gerçekten büyülendim!

J.: Bu öğretici video için teşekkür ederim, daha önce bilmediğim ve kesinlikle

43 Campbell, "Digital Religion", 27.

44 Cerrah, "Sosyal Medyada", 15.

cahil kaldığım şeyleri anlamamı sağladı. Bu, diğer insanlara İslam tarihini anlamaları için rehberlik etmek amacıyla paylaşılmalı.

A.: Bu hikaye, hayatımı 35 yaşında tamamen değiştirdi, maşallah.

Yukarıdaki ifadeler, dijital platformlarda üretilen içeriklerin inanç üzerinde doğrudan etkisini ortaya koymaktadır. Bu kategorideki ifadeler, dinî içeriklerin bireylerin inançlarını nasıl etkilediğini göstermektedir. Bu kapsamda benzer bir yorum aşağıda gösterilmiştir.

S.: Muhteşem ve tam zamanında. Bu belgesel, birçok insanın İslam’ın gerçek özünü, Allah’ın mesajını ve peygamberlerini öğrenmek istediği bir dönemde geldi. Yapay zekayı bu harika amaç için kullanma çabalarınız için dualar. Tebrikler!

Animasyon ve görsellerle videoyu muhteşem, etkileyici ve başarılı bulanlar

Bu tema, YZ destekli animasyon ve görselleştirme tekniklerinin izleyici üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Görselleştirme, amimasyon ve avatar kullanımı, dinî anlatıların daha akılda kalıcı ve etkileyici olmasını sağlamaktadır.⁴⁵ Aşağıdaki yorum, dijital görselleştirmenin dinî deneyimi daha kişisel ve etkileşimli hale getirdiğini desteklemektedir.

h.: Bu video tam bir şaheser! Bir saat içinde kendimi İsa’nın döneminde Kudüs’te, Musa ve Firavun zamanında Mısır’da, Arabistan’da, Mekke’de ve Hindistan’da buldum, ama hiçbir şekilde kafam karışmadı, her şeyi anladım! Bu belgesel sadece YouTube’da değil, Netflix’te de yer almayı hak ediyor!

T.: Bu video inanılmaz! Hem de tam zamanlaması mükemmel. İzleyen tüm Müslümanlar için Tekbir! ve Ramazan-ı Şerifiniz mübarek olsun.

S.: Bu harika. Müslümanlığa yeni geçen biri olarak bu benim anlamam için çok faydalı oldu. Lütfen daha fazla içeriği İngilizce hazırlayın ve emeğiniz için teşekkür ederim. Allah sizi ödüllendirsin.

w.: Bu videoyu izlerken kaç kez tüylerim diken diken oldu saymayı unuttum. Harika bir video...

Yukarıdaki ifade videonun izleyiciler üzerindeki duygusal etkisini vurgulamaktadır. YZ ile üretilen dinî içerikler izleyicilerde duygusal açıdan etkileyici unsurlar taşımaktadır. Çevrim içi platformlarda yaratılan duygusal unsurlar aracılığıyla

45 Grieve, “Cyber Zen”, 1-26.

çevrim içi gruplarda duygulanımsal süreçlerin ve bağlantıların oluşması önemlidir.⁴⁶ Alttaki yorumlat-rda da videonun izleyicilerin dinî içeriklere olan ilgisini artırdığını göstermektedir

S.: Subhanallah. Bu, şimdiye kadar izlediğim en iyi yapım. Lütfen bizi kıyamet gününden kurtarmak için böyle videolar yapmaya devam edin.

T.: Vay, böyle güzel bir video üretmek için gösterdiğiniz çabalar için teşekkür ederim. YouTube’da her zaman sinematik bir şekilde yapılmış, sıkmayan ve izleyicinin dikkatini sürekli çeken bir İslami hikaye ararım, ama çoğu zaman basit metinler kullanılarak yapılan videolarla karşılaşıyorum.

S.: Genellikle videolara yorum yapmam ama bu, İslam üzerine gördüğüm en iyi video. Harika grafikler ve illüstrasyonlarla yapılmış çok iyi bir belgesel. Allah sizi mükafatlandırın.

E.: Güzel! Sonunda o güzel film yapıldı! Çok teşekkür ederim! Ben ve bütün ailem televizyona kilitlendik. Çok ilginç, son derece doğru, etkileyici, ilham verici. Yürekten teşekkür ederim.

YZ’nin kullanımını takdir edenler

Bu tema, YZ teknolojisinin dinî içerik üretiminde yenilikçi bir araç olarak kabul edildiğini göstermektedir. YZ, içerik üretimini daha hızlı, etkili ve profesyonel hale getirmenin yanı sıra dijital platformlarda dinin yeniden yorumlanmasında önemli bir aracı görev üstlenmektedir.

m.: İzlerken, bu videoya ne kadar zaman harcadığınızı merak ediyorum! Ve yapay zekanın ne kadar yetenekli olduğu, tüm video, seslendirme, animasyon, her şey yapay zeka tarafından yapılmış! İnanılmaz! Sıkı çalışmanıza tebrikler!

Yukarıdaki yoruma göre YZ teknolojisinin platformlarda etkili kullanımının dinî deneyim ve etkileşimi arttırdığı ve bireylerin dinle daha kişisel bir bağ kurmasına olanak tanıdığı anlaşılmaktadır.

s.: Vay, yapay zeka gelişimi çığınca, gerçekten çok kaliteli bir video.

Yukarıdaki ifadeye benzer izleyici yorumları, YZ’nin içerik üretiminde yenilikçi bir araç olarak izleyiciler tarafından nasıl etkili görüldüğünü ortaya koymaktadır.

S.: Elhamdülillah, yapay zeka kullanarak yapılan harika görsel bir belgesel.
a.: Hangi yapay zeka aracını kullandınız, bu harika görünüyor.

46 Campbell ve Tsuria, “Digital Religion”, 74.

b.: Yapay zeka üretiminin meyveleri.

Diğer taraftan izleyicilerin bazen YZ ile ilgili olumsuz yorumlarını görmek mümkün olmaktadır:

F.: Hepiniz yapay zekayla beyin yıkadınız.

n.: Özellikle YouTube’da yapay zeka ile hikaye anlatılmasına taraftar değilim ama her zaman İslam’ı öğrenmeye açığım.

U.: Hiçbir zaman bir dini, çizgi film yapay zeka videosundan almayın!!!

Videoda eksiklikler veya hatalar olduğunu dile getirenler

Bu kategoride, videoda dinî hassasiyetlere dikkat edilmediğine yönelik eleştiriler bulunmaktadır. YZ destekli içeriklerin üretiminde dinî değerlerin korunması ve doğruluk kontrolü önemli bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

s.: Muhammed demek, sallallahu aleyhi vesellem demeden rahatsız edici.

Yukarıdaki yorumda bir izleyici, Hz. Muhammed anılırken salavat getirilmemesini eleştirmiştir. Bu eleştiriler, dinî otoritelerin dijital ortamda zayıflamasını ve dinî bilginin dijital platformlarda doğruluğu sorunlarını gündeme getirmektedir. Bu kapsamda, YZ destekli dinî içeriklerin izleyici deneyimini zenginleştirirken dinî hassasiyetlere, dinî bilginin doğru ve tam olmasına daha fazla özen gösterilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

M.: İsa “bilinmeyen bir yerde” değil, O, Yüce Kur’an’da açıkça belirtildiği gibi Cennet’te veya Paradis’tedir (4:157-158).

k.: Sadece bir ricam var, lütfen sevgili Peygamberimiz SAV’in herhangi bir fiziksel görüntüsünü veya fiziksel şeklinin tasvir edilmemesi gerektiğini unutmamalıyız, hatta çocukken veya arkadan bile. Sadece yapay zeka ile oluşturulmuş olsa da, mümkünse o görüntüleri bulanıklaştırmanızı rica ediyorum. Bu geri bildirimi, bu belgeseli paylaştığım birkaç kardeş ve kız kardeşim adına iletiyorum.

a.: Sadece Muhammed demeyin. Duyduğumda acı verici oluyor. O, Peygamber Muhammed sallallahu aleyhi vesellem. Lütfen videoda değişiklik yapın.

e.: Bu harika bir çalışma! Bazı hatalar var ve izleyicileri daha fazla öğrenmeye teşvik ediyorum. Kur’an’da Hristiyanlar için kullanılan Nasara kelimesi, Nazarene olarak çevrilmemelidir. Nasara, Yardımcılar anlamına gelir. Bu, Hristiyanlık kelimesi Yunanca’dan türetilmeden önce Hristiyanlar tarafından kullanılan tarihsel olarak

doğru bir isimdi. Bu, İsa aleyhisselam'ın takipçilerinin kendilerini tanımladıkları unvanlardan biriydi. 'Hristiyan' kelimesi çok daha sonra, ilk Hristiyanlar inançları nedeniyle hakaretlere uğradıklarında ve 'Hristiyan' terimiyle alay edildiklerinde kullanılmaya başlandı.

Yukarıdaki yorum, izleyiciler tarafından videonun dikkatlice izlendiğini ve içerikteki bilgi hataları olduğunu dikkat çekmektedir. Aşağıdaki yorumda da benzer bir şekilde doğruluk kontrolü eksikliğine işaret etmektedir.

m.: Merhaba yapay zeka, Peygamber Muhammed hakkında bir saatlik bir video yap. YZ: İşte burada. Kardeşler lütfen, internetin rastgele, tanımadığınız kişilerden rastgele bilgilere güvenmeyin. Güvenilir kaynaklara gidin. Animasyonun sizi kandırmasına izin vermeyin.

m.: Çok üzgünüm ki, Peygamber İbrahim ve O'nun oğlu Peygamber İsmail'in hikayesini anlatırken İncil ve Tevrat'tan bahsettiniz. Kutsal Kitabımız Kur'an'ı ve Sahabelerin, Annelerimiz Hacer ve Sara hakkında söylediklerini kullanabilirdiniz. Allah'ın Rahmeti ve Bereketi Üzerlerine Olsun.

Bu kategorideki yorumlar ile ilgili YZ ile dijital platformlarda oluşturulan dinî içerikler arasındaki etkileşimden doğabilecek bilgi eksikliklerinin veya dinî yorum farklarının ahlakî ve dinî açıdan olumsuz sonuçlarının olabileceğini vurgulamak gerekmektedir. YZ ile oluşturulan söz konusu içeriklerin izleyicilerde dinin özgünlüğünde sorun yaratabileceği, bazı önyargılar oluşturabileceği ve geleneksel dinî otoritenin zayıflaması ile ilgili etik endişeler doğurabileceği⁴⁷ düşünülmektedir.

Son olarak yukarıda belirtilen kategoriler dışında YZ ile oluşturulmuş söz konusu videoyu izledikten sonra etkilenecek İslam dini ile ilgili bilgiler veren, diğer dinlerle çeşitli karşılaştırmalar yapan ve videodaki dijital hikâye anlatıcılığını seven yorumlar öne çıkmaktadır. İncelenen video Hz. Muhammed'in hayatı üzerinden kurgulanarak anlatıldığından Hz. Muhammed ile ilgili güzel sözler içeren yorumlar da göze çarpmaktadır.

Sonuç

Dijitalleşme, sadece dinî kimliklerin çevrim içi platformlarda şekillenmesiyle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda dinî içeriklerin üretimi, paylaşımı ve yorumlanma biçimleri de yeniden oluşmaktadır. Bu yönüyle dinde dijitalleşme tartışmaları son dönem iletişim, ilahiyat ve din sosyolojisi araştırmalarının ilgi odağında olan bir

47 Manotar Tampubolon, Bernadetha Nadea, "Artificial Intelligence and Understanding of Religion: A Moral Perspective", *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding* 11, no.8 (2024), 903.

konu olarak öne çıkmaktadır. YZ’nin dinî içerik üretimindeki potansiyeli, dinî anlatıların hem sunuluşunu hem de izleyicilerin bu içeriklere yönelik tutumlarını değiştirmektedir. Bu durum, dinin dijitalleşmesiyle birlikte, bireylerin dinî deneyimlerini dönüştürme potansiyelini de taşımaktadır. Teknolojik yenilikler ve dijital platformların hızla dönüşen yapıları, din sosyolojisi araştırmalarında yeni yöntemlerin ve bakış açıların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Çevrim içi anketler, çevrim içi içerik analizi, siber etnografi gibi yeni araştırma teknikleri din sosyolojisi araştırmalarında kullanılmaya başlanan yeni yöntemlerdendir. YZ ve dijital platformlar, dinî anlatıları sadece daha geniş kitlelere ulaştırmakla kalmayıp, aynı zamanda bireylerin dinî içeriklere olan bağlılıklarını ve bu içerikleri sorgulama biçimlerini de değiştirmektedir. Bu durum da, dinin modern toplumlarda dijitalleşme sürecinin önemli bir parçası olarak, daha geniş bir toplumsal dönüşümün parçası haline gelmesini sağlamaktadır.

Bu çalışmada, YZ ve dinde dijitalleşme tartışmaları çerçevesinde YZ destekli dinî içeriklerin toplumsal etkileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamında incelenen “Hz. Muhammed’in Mucizevi Hayatı” adlı YouTube videosu, İslam dini hakkındaki genel bilgilerin dijital platformlar aracılığıyla nasıl yeniden üretildiğini ve sunulduğunu göstermektedir. Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde ilk olarak, dinî bilgilerin geleneksel kaynaklardan dijital mecralara taşınmasıyla birlikte, bireylerin dinî kimliklerini ve inanç pratiklerini nasıl dönüştürdüğü görülmektedir. Campbell ve Tsuria ile Hjarvard’ın çalışmaları, dijitalleşmenin dinî anlatıları kişiselleştirdiğini ve bireysel deneyimleri ön plana çıkardığını ortaya koymaktadır. Dijital platformların sunduğu etkileşimli ve erişilebilir içerikler, bireylerin dinî bilgiyi edinme yöntemlerini değiştirmekte ve dinî öğretileri daha geniş bir kitleye yaymaktadır. Ayrıca, YZ’nin dinî içerik üretimindeki rolü, dinin dijital dünyada nasıl yeniden şekillendiğini ve modern toplumlarda dinî anlamların nasıl evrildiğini gözler önüne sermektedir.

Videoda kullanılan animasyon ve görselleştirme teknikleri, dinî anlatıların daha etkileyici ve akılda kalıcı bir şekilde sunulmasını sağlamıştır. Bu durum, Grieve’in⁴⁸ belirttiği gibi, dinî içeriklerin estetikleştirilerek sunulmasının izleyici üzerindeki etkisini artırdığını göstermektedir. Görsel zenginlik, izleyicilerin dinî anlatılarla duygusal bir bağ kurmasını kolaylaştırmış ve dinî bilgilerin daha geniş kitlelere yayılmasına katkıda bulunmuştur. Böylece, dinin geleneksel öğretim yöntemlerinden farklı olarak dijital ortamda daha ilgi çekici ve erişilebilir bir hale geldiği görülmektedir.

YZ teknolojisinin içerik üretiminde kullanılması, dinî içeriklerin daha profesyonel, yenilikçi ve hızlı bir şekilde hazırlanmasına olanak tanımıştır. İzleyici yorumları,

48 Grieve, “Cyber Zen”, 45-70.

YZ'nin sağladığı teknik üstünlüklerin dinî mesajların daha etkili iletilmesine katkı sağladığını göstermektedir. Campbell ve Tsuria⁴⁹, YZ'nin dinî içeriklerde yenilikçi anlatım tarzları oluşturduğunu ve izleyiciyle daha etkileşimli bağlar kurulmasını sağladığını vurgulamaktadır. Bu durum, dinî bilginin modern teknolojiyle harmanlanarak daha dinamik bir biçimde sunulmasını mümkün kılmaktadır. Ayrıca, videoda yer alan dinî hassasiyetlere yeterince dikkat edilmediği yönündeki eleştiriler, YZ destekli içerik üretiminin etik ve dinî sorumluluk çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Hz. Muhammed'in anılırken salavat getirilmemesi veya dinî figürlerin tasvir edilmesi gibi unsurlar, izleyiciler arasında rahatsızlık yaratmıştır. Stark ve Finke'nin⁵⁰ belirttiği gibi, dinî içeriklerin üretiminde bilgi aktarımı ve dinî hassasiyetlerin gözetilmesi, toplumsal açıdan kutsalın doğasının korunması açısından büyük önem taşımaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde YZ destekli dijital içeriklerin, dinî bilgilerin geniş kitlelere etkili bir şekilde aktarılmasında önemli fırsatlar sunduğunu söylemek gerekmektedir. Ancak, bu içeriklerin üretiminde dinî hassasiyetlere ve doğruluk kontrolüne dikkat edilmesi zorunludur. Dinde dijitalleşme tartışmaları çerçevesinde, dijital platformlarda yayımlanan dinî içeriklerin hem etkili hem de sorumlu bir şekilde hazırlanması, izleyici deneyimini zenginleştirirken dinî değerlere saygıyı koruma açısından kritik önem taşımaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Arıcan, Sümeyra & Arıcı Yalvaç, Handan. "Sosyal Medyanın Gençlerin Din Algısına Etkileri", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(2), (2021), 1062-1106
- Ayaz, Orhan. *Sosyal Medyanın Ergenlerin Dinî Sosyalleşmesine Etkileri: Sakarya / Akyazı Örneği*, Ankara : Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Babb, Lawrence A. & Wadley, Susan .S. *Media and the Transformation of Religion in South Asia*. University of Pennsylvania Press, 1995.
- Baykaldı, Ayşe. *İnternet ve Ateizm: YouTube Örneği*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler

49 Campbell ve Tsuria, "Digital Religion", 49-50.

50 Stark ve Finke, "Acts of", 89.

- Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Campbell, Heidi A, ed. *Digital Religion: Understanding religious practice in New Media Worlds*. London: Routledge, 2012. <https://doi.org/10.4324/9780203084861>
- Campbell, Heidi A. & Garner, Stephan. *Networked theology Negotiating Faith in Digital Culture (Engaging Culture)*, Michigan: Baker Academic, 2016
- Campbell, Heidi A. & Tsuria, Ruth, ed. *Digital Religion: Understanding Religious Practice in Digital Media*. London: Routledge, 2021.
- Campbell, Heidi. A.ve Tsuria, Ruth. *Dijital Din: Dijital Medyada Dinî Pratikleri Anlamak için Çeviri Editörünün Önsözü*, Çev. Kemal Ataman, Derya Eren Cengiz, Ömer Faruk Cengiz, Muhammet Numan Sağırlı. ed. Heidi A. Campbell ve Ruth Tsaria. İstanbul: İz Yayıncılık, 2023.
- Cerrah, Lokman. *Sosyal Medyada Din Algısı (Twitter Örneği)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Çiçek, Fatma. “Din sosyolojisinde dijitalleşme teorileri ve yaklaşımlar”, *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)*, 5(2), 455-480, 2022. <https://doi.org/10.47951/mediad.1188722>
- Dereli, Mustafa Derviş. *Dini Kimliklerin Sosyal Medyada Akışkanlaşması: Siber-Etnografik Bir Araştırma*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Dereli, Mustafa Derviş. “Din Sosyolojisi Araştırmalarında Dijital Yöntem ve Teknikler: Bir Çerçeve Denemesi”, *Gıfad: Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11(22), 446-485, 2022.
- Demir, İsmail. *Dini Bilgi Edinme Kaynağı Olarak Sosyal Medya (İlahiyat Fakültesi Öğrencileri Örneği)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Echchaibi, Nabil. & Hoover, Stewart. M. *The Third Spaces of Digital Religion*. London: Routledge, 2023.
- Gazeteduvar, “Suudi Arabistan Kabe’yi Metaverse evrenine açtı”, *Gazete Duvar*, 27 Ocak, 2022. <https://www.gazeteduvar.com.tr/suudi-arabistan-kabeyi-metaverse-evrenine-acti-haber-1550871>
- Gökbayrak, Hilal- Işıklı, Şevki. “Dijital Din Teorisi: Dijital Din, Geleneksel Dine Karşı”. *Yapay Zeka, Transhümanizm ve Din*. 105-145. Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Muhammed Özdemir, Editör, Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, ss.105-145, 2021
- Grieve, Gregory P. *Cyber Zen: Imagining Authentic Buddhist Identity, Community, and Practices in the Virtual World of Second Life*. London & New York: Routledge, 2017.
- Haberli, Mehmet. Dijital Çağda Din ve Dindarlığın Dönüşümü, *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 307-315, 2019.
- Haberli, Mehmet. Dijital Din Araştırmalarında Konu ve Yaklaşımlar. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9 (2), 2020, 879-902. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/54141/729581>
- Hjarvard, Stig. The mediatization of religion: A theory of the media as agents of religious change. *Northern Lights: Film and Media Studies Yearbook*, 6(1), 2008. 9-26. https://doi.org/10.1386/nl.6.1.9_1
- Hjarvard, Stig. The mediatisation of religion: Theorising religion, media and social change. *Culture and Religion*, 12(2), 2011. 119–135. <https://doi.org/10.1080/14755610.2011.579719>
- Kafalı, Hasan. Yapay Zekâ, Toplum ve Dinin Geleceği. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 46, 145-172, 2019. <https://doi.org/10.17120/omuifd.470376>

- Krippendorff, Klaus. *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. London: SAGE Publications, 2013. <https://doi.org/10.4135/9781071878781>
- Lundby, Knut. *Contesting Religion: The Media Dynamics of Cultural Conflicts in Scandinavia*. Berlin, Boston: De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110502060>, 2018.
- Neuendorf, Kimberly. A. *The Content Analysis Guidebook*. London: SAGE Publications, 2017.
- Norris, Pippa & Inglehart, Ronald. *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide*. New York: Cambridge University Press, 2011. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511894862>
- Öner, Yasin & Seyfeli, Canan. Hristiyan Avrupa'nın Cadılarından Sinemanın Masumlarına Dönüşüm (Netflix Filmleri Örneği). *Şarkiyat* 14/2, 477-497, 2022. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.1114993>.
- Öner, Yasin. *Sinemada Dini Sembolizm: Netflix Filmlerine Hristiyanlık*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Sejdını, Kjıbra. *Liseli Gençlerde Sosyal Medya ve Din İlişkisi Üzerine Nitel Bir Araştırma: Kuzey Makedonya Örneği*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Stark, Rodney & Finke, Roger. *Acts of faith: Explaining the human side of religion*. Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press, 2000.
- Tampubolon, Manotar & Nadeak, Bernadetha. Artificial Intelligence and Understanding of Religion: A Moral nPerspective. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding* 11/8, 903-914, 2024. <http://dx.doi.org/10.18415/ijmmu.v11i8.6104>
- Vatandaş, Saniye. Sosyalleşme ve Sosyalleşmenin Sosyal Medya Mecralarındaki Anlamsal ve İşlevsel Dönüşümü. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(2), 2020, 813-832. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.675531>
- Yamaç, Muhammed & İşbilen, Nihal. Religion Paradigm of Artificial Intelligence. *İlahiyat Studies*, 15(2), 233-253, 2024. <https://www.ilahiyatstudies.org/journal/article/view/1112>.